

У ГЛИБ ВІКІВ

Павло Пономаренко

●

КНЯЗИ ПУТИВЛЬСЬКІ

У 2-й пол. XII ст. Путивль стає столицею удільного князівства.¹ Точну дату цієї події вказати, на жаль, не можна. Вперше така нагода трапилась у 1146 р. в ході однієї з частих у ті часи усобиць. Проти сіверських Ольговичів, Ігоря та Святослава, воювали великий князь Київський Ізяслав, його син Мстислав та чернігівські Давидовичі - Ізяслав та Володимир. Війна складалась не на користь Ольговичів. Полонений Ігор сидів у порубі, а Святославу противники надіслали ультиматум: “Поиди из Новгорода Путивлю, а брата ся Игоря лиши”.² Текст цієї грамоти, процитований літописцем, є першою літописною згадкою про Путивль. Датуються він серпнем 1146 р.³ Святослав вимоги відкинув, і того разу Путивль не став княжою столицею.

Існує також досить вірогідна версія, за якою першим Путивльським князем у період з 1164 по 1178 рр. був головний герой “Слова о полку Ігоревім” Ігор Святославич.⁴

Достовірно ж відомим князем Путивльським вперше виступає інший персонаж “Слова” - син Ігоря - Володимир. Під 1173 р. літописець повідомляє: “родися у Игоря сын, месяца октябрю в 8 день, и нарекоша имя ему Володимер, а во крещении - Петр”.⁵ Оскільки літописна хронологія у багатьох випадках неточна, вчені встановили справжню дату його народження - 08.10.1170 р.⁶ У чотирнадцять років Володимир Ігоревич пройшов бойове хрещення. 1184 р. князь Ігор “... призва к себе брата своего Всеволода, и сыновця Святослава, и сына своего Володимера”, для спільного походу в Степ. За рікою Мерлом вони перехопили загін хана Обовли Костуковича, що прямував “воеват к Руси”, і атакували його, “половцы же поб егоша”.⁷ У тому ж році в Путивлі з’являється дядько Володимира по матері, теж Володимир, син Галицького князя Ярослава Осмомисла, який “вигнан башеть отцем своим из Галича”. Опальний княжич шукав притулку у Володимирі, Дорогобужі, Турові, Смоленську, Суздалі, але тамтешні князі “не прия его”, бо “блюдеса отца его”. Врешті Володимир Ярославич приїздить “зяти своєму Путивлю ко Игореву Святославичу”, де й прожив “за две лете”.⁸

Весною наступного 1185 р. Ігор Святославич знову організовує похід у Степ. Події цього трагічного походу складають основу сюжету “Слова о полку

Ігоревім”. 23 квітня “Святославичь Ігорь... поеха из Новгорода... поймя со собою брата Всеволода из Трубецка и Святослава Ольговича, Сыновця своего из Рьльска, и Володимера, сына своего из Путивля”.⁹ Місцем збору дружин був, як вважають, Путивль - “Трубы трубят в Новеграде - стоять стязи в Путивле”.¹⁰ Як бачимо, в переліку учасників походу Володимир фігурує нарівні з іншими князями сіверських уділів. З Путивля об’єднане військо виступило 25 квітня.¹¹ 9 травня розвідники “усретоша полки половецкии”,¹² Ігор шикуює полки до бою, Володимир з путивльською дружиною став у першій лінії - “напереди ему сын Володимер”.¹³ Навальною атакою сіверці “потопташа поганья полкы половецкыя, и рассушась стрелами по полю”¹⁴ розпочали переслідування. Брав участь у погоні і Володимир з путивлянами. “Святослав же Ольговичь, и Володимер Игоревичь, и Ольстин с коуи, и стрелци поткоша по них”.¹⁵ Наступного ранку Ігореве військо було оточене значно переважачими силами половців і після кількадевного жорстокого бою майже поголовно “полегоша за землю Рускую”.¹⁶ Полонених князів розібрали половецькі ватажки, “Володимера Копти в Улашевичих”.¹⁷ Далі хан Кончак рушив на Переяслав, Гзак же розважив більш реалістично - “пойдемь на Семь, где ся остале жены и дети, готов нам полон собран”¹⁸ і рушив у землі Володимира - “идоша по оной стороне к Путивлю, Кза у силах тяжких, и повоевавши волости их и села их пожгоша”.¹⁹ Гзак розраховував на те, що “емлем же городы без опаса”,²⁰ але взяти Путивль йому не вдалось. У відомій опері А. П. Бородіна “Князь Ігор” Володимир Галицький зображений гірким п’яницею і невдячним інтриганом, який, користуючись відсутністю Ігоря та Володимира намагається заволодіти Путивлем.²¹ Насправді ж він зумів організувати оборону і не віддав ворогу міста, в якому, до того ж, перебувала його сестра - Ярославна, дружина Ігоря. Становище було дуже важким, половці “пожгоша же и острог у Путивля”.²² Великий князь Київський Святослав, дізнавшись про поразку Ігоря, надіслав до Посейм’я синів - Олега та Володимира, для відсічі половцям. За В. М. Татищевим, безуспішно штурмуючи Путивль, Гзак втратив багато людей, “а паче знатних”.²³ Олег Святославич та воевода Тудор з допомогою обманного маневру розгромили військо Гзака, при цьому загинули його син і зять.²⁴ Ярославна, дізнавшись про трагедію на Каялі, оплакувала загибель Ігорєвого війська, не втрачала надії на повернення чоловіка та сина, виглядала їх з високих стін Путивля.²⁵ Дослідники записали в Путивльському районі ряд переказів та легенд про ці події, про те, “що Ігор ходив на половців з сином-парубійком” і що вони “попали в плен”, про оборону від Гзака. Чільне місце в цих переказах посідає Ярославна.²⁶

Отже, в момент початку походу 1185 р. Володимир Ігоревич був князем у Путивлі. Коли саме він став ним, точно невідомо, проте можна зробити певні припущення. Навряд чи юний Володимир став правити прикордонним князівством набагато раніше 1185 р. Порівнюючи списки учасників походів 1184 р. та 1185 р., бачимо їх ідентичність. Цілком можливо, що в 1184 р. Володимир уже був Путивльським удільним князем. Можливо також, що його дядько Володимир Ярославич надавав йому певну допомогу в управлінні князівством.

Потрапивши в полон, князь Володимир, скоро опиняється в ставці хана Кончака, де перебував і його батько. Повернувшись з-під Путивля, Гзак готує розправу над полоненими. Головний його ворог, Ігор, на той час вже з полону втік. Смертельна загроза нависла над Володимиром. Проте на його захист став найбільш впливовий з ханів - Кончак Отракович - “Молвит Гзак

Кончакови: “Аже сокол к гнезду летит, соколина расстреливєе своими злачеными стрелами”. Рече Кончак ко Гзе: “Аже сокол к гнезду летит, а ве соколца опутаєє красною дивичєю”.²⁷ В останніх рядках “Слова” Володимир проголошуєтьєє слава нарівні з батьком та дядьком Всеволодом.²⁸ У полоні він пробув 2 роки, його дійсно “обплутали” красною дівичєю - донькою Кончака, у подружжя народився син. 1187 р. літопис повідомляє: “приїде з половец Володимир Игоревич з Кончаковною, юже крестиша и венчаша по христьянску”,²⁹ інший доповнює: “и венчаша его и с дєтєтєм”.³⁰ За В. Т. Татищєвим, Кончаківна дістала в хрещєнні ім’я Свєбєда.³¹ Син одержав ім’я Ізяслав, а в хрещєнні -Пилип.³² Того ж року одружився й брат Володимира - Свєтєслав. Крім нього, Володимир мав братів Романа, Олега та сєстру.³³ Після полону він знову займає Путивльське княжіння.³⁴ В 1205 р. помирає брат Володимира - Олег.³⁵ Того ж року в Польщі загинув Галицький князь - Роман. Його смєрть порушила баланс сил на Русі, знову спалахнула усєбичєя. Игоревичі вєстряють у борєтєбу за Галич, на який мали право, як онуки Осмомисла. Серєд тамтєшніх бояр були їх прибічници, Роман відправив їх у вигнання.

Перший похід був невдалим, “Олговичи вси” зазнали поразки, і “не успєвшє ничтєжє возвратишася”.³⁶ Наступного, 1206 р., знову “Сєвокупишася Олговичи вси в Чернигов на снєм, Сєвєлод Чермный со своєю братьєю, и Володимир Игоревич со своєю братьєю, и Мстислав Романович из Смєленска пришєл к ним, со своими сьновци приїдоша к ним мнози, и поїдоша опять на Галич”.³⁷ Густинський літопис називає Игоревичів - учасників походу поїменно: “Свєтєславєм и Романєм, и Володимєром Игоревичи”.³⁸ Рушили на Галич і “ляховє”.³⁹ Галичани закликали на допомєгу угорського короля Андрія II, корєль надіслав вїсько, “ємириєв ляхы”, на княжіння запросили з Перєяслаєв Ярослаєв Сєвєлодовича. Після цьєго угорці “поїдє за горы, а Олговичи поїдоша назад”. Але в Галичі, як згадуєвалось, була група бояр, яка “славяху бо Игоревич”.⁴¹ Вони “пєслаша по Володимєра Игоревича єтай. Володимєр жє приєм вєсть єт галичан, и украдєся из полков єт своєя братьє, гна єб нєщє в Галич”.⁴² Обігнавши Ярослаєв Сєвєлодовича, “Володимєр вьєхал в Галич єдєдєдє пред ним за 3 днє”.⁴³ Тут він “єбєщася єм якє єтєц бєтєи, итєко галичанє пєсадиша в сєбє на княжєнєи Володимєра Игоревича, а Романа, брата єго, во Звинєгородє”.⁴⁴ Анна, вдова Романа, втєкла з 2 синами у Володимир-Волинський. За Іпатїєвським літописєм, Володимир Игоревич відправив до мїста пєсла, пєгрожуючи: “нє ємать єстєтєся град вашє, ащє мє нє вьдєаєтє Романовичю, ащє нє примєтє брата мєєго Свєтєслава княжити”. Княгиня вєбралася з мїста “дырєю градно”, і втєкла “в ляхи”.⁴⁵ Густинський літопис дає картину дєщє єншу: “Володимєр Игоревич хєтє искєрєнитє плємя Романєво, пєсла в Володимєр Свєтєслава, брата своєго, да тамє дєтєй Романєвєх пєгубит”.⁴⁶ А Воскрєсєнський літопис тєрдить, щє сам “Володимєр Игоревич єдєє из Галича Володымєрю, и вьгна Романовича Данила єт Володимєра, и пєсади в нєм брата своєго”.⁴⁷ Єтжє, Игоревичі заєволадїли Галицьким князївєством. Прєтє утримати його було важчє, нїж здєбути. Угорський корєль в 1206 р. вєлючив Галич до своєго титулу, тєм самєм заяєвляючи права на нього.⁴⁸ Намагаючись зєбєрєгтє мєр з Угорщиною та Польщєю, Володимир пєслав “многи дары корєлєви и Лєстьковєи”.⁴⁹ Наступного року Сєвєлод Чермний воєвав за Київський стїл - “приїдє жє к нєму из Галича в пємєщє Володимєр Игоревич”.⁵⁰

А в 1208 р. пєрєсєварилєся мїж собою самї Игоревичі - “мєтєжє бьєсть мєжєи братамє, Володимєром и Романєм, Роман жє єхє во Угры, и пєєм, Угры бєсєє с

братом, и победив, взя Галичь, а Володимер бежа в Путивль”.⁵¹ “Володимер Игоревич седе в Галичу, заратися со Романом, братом своим, иже бе на Звенигороде, и приведе Роман на Володимера угров, и победи его, и тогда поиде Володимер на отчизну свою в Путивль, а Роман сяде в Галичу”.⁵² Події склалися все гірше. 1209 р. князь Белзький Олександр в союзі з поляками обложив Володимер “и отвариша им врата володимерци”.⁵³ “Святослава же яша и ведоша в ляхи”.⁵⁴ В 1210 р. Романа Игоревича вигнав з Галича Ростислав Рюрикович, проте Роман скоро відбив місто назад - “осени тоя же выгнаша из Галича Ростислава Рюриковича, а Романа Игоревича посади с братом”.⁵⁵ А далі “Галичане закромолися з Романом Игоревичем, князем своим”. Угорський король знову шле “гетьмана своего Бенедикта ко Галичу со вои, иже пришел ять Романа (“в бани мьющаяся”⁵⁶) Игоревича и посла его во Угры”.⁵⁷ Бенедикт залишився в Галичі, а оскільки він “вправду бе антихрист”, то галичани безуспішно намагались його позбутися. Тим часом “избежа Роман из Угров”,⁵⁸ а Святослав із Польщі. Обидва прибули до Путивля.⁵⁹ Скоро сюди з’являться галицькі послы - “послаша паки ко Роману и Володимеру Игоревичам, моляще их, да прийдут и избавят их от Бенедикта”.⁶⁰ Знов погодились Игоревичі, і “поидоша ратью, а Бенедикт бежа во Угры”.⁶¹ “Володимер пришел седе паки в Галичу, а Роман во Звенигороде, а Святослав в Перемышлю, а Изяслав, сын Володимера Галицкого, в Теревовли”.⁶² Бажаючи все-таки мати мир з Угорщиною, “посла Володимер второго сына своего Всевола во Угры, ко королю Угорскому, со великими дары”.⁶³ Просив видати йому Данила Романовича, але безрезультатно. Далі, бажаючи зміцнити свою владу, Игоревичі розпочали репресії проти бояр. “Володимер Игоревич со братом своим Романом здумаша, како бы отай избити бояр Галицких, да крепейшее княжение их будет, и избиша их многия”.⁶⁴ Іпатіївський літопис уточнює - “убьено же бысть их числом 500”.⁶⁵ В. М. Татищев стверджує, що Володимер з Романом утискували галичан, і їх “покушались зелием тайно уморить”, за що кількох чоловік стратили.⁶⁶ Врешті багато бояр “избегоша ко королю Угорскому”,⁶⁷ прохаючи за князя Данила Романовича. Король пустив Данила, давши “воля в силе тяжце”.⁶⁸ Військо Данила обложило Перемишль. Городяни спершу “бранишася крепко”, але потім “отверзоша град, а Святослава емше даше Данилу”.⁶⁹ Далі “придоша ко Звенигороду”.⁷⁰ Тут війна розгорілась не на жарт. Оборонці міста “люте борюющимся”, на поміч Данилу підійшли поляки і вороги Игоревичів з числа руських князів. Але й “Роману же Игоревичу прииде в помощь Володимер брат з Галича, со сыном своим Изяславом”.⁷¹ Изяслав, онук Кончака, закликав свою половецьку рідню, і з’явився “со множеством половец”.⁷² “И приехаста же половеци Романова на помощь, Изяслав с ними, Володимеричь”.⁷³ “И бысть им тамо брань крепка”.⁷⁴ В запеклому бою Володимер потіснив ворога, було вбито угорського воєводу і захоплено корогву. Хтозна, чим би все закінчилось, але Роман, на свою біду, “побеже из Звенигорода, хотя обрести еще болшую помощь от братий своих”.⁷⁵ Його захопили в полон, Звенигород здався, а “Данило поиде к Галичу”.⁷⁶ А “Володимер же со сыном своим Изяславом побегоша з Галича”,⁷⁷ вороги “гнаша и до Незды”. Тут, на переправі, Изяслав залишився прикривати батькову втечу - “Изяслав же бися на месте Незды реки”. Сутичка була впертою і жорстокою. Изяслав опинився на волосок від полону, переслідувачі вже “отъяли от него коня сумный”,⁷⁸ але захопити його самого так і не змогли.

У полон потрапив, очевидно, Ростислав - “Галичане приведоша к себе Угры отай через горы, и изыманаша князя своя Игоревичи з, Роман с братома”. Після цього “ятым же бывшим князем, Роману, Святославу,

Ростиславу, утроем же хотяще е вести королеви, галичаном же молящимся им да быти и повесим, мьсти ради убеждени же бывше угре великими дарами, предани быша на повешение, месяца сентября”.⁷⁹ Страта відбулась в Галичі, “галичане подмздишася угром и повесиша их в Галичу”.⁸⁰ Воскресенський літопис доповнює: “и бывше их, повесиша их”.⁸¹ Татищев помилково пише про страту Володимира: “...Романа и Володимира повесили пред градом”.⁸² Б. А. Рыбаков також вважає, що “галицькі бояри... повісили Володимира і його братів”.⁸³ Погодитись з цим неможливо. По-перше, літописи чітко називають страчених поіменно. По-друге, погоня переслідувала Володимира до Незди, де її затримав Ізяслав Володимирович. Після бою переслідував, “не успев ничтоже возвратися”.⁸⁴ Ізяслав відомий з літописів і пізніше. Отже, немає ніяких підстав говорити про полон і страту Володимира. Подальша його доля невідома. Вважають, що він і цього разу повернувся “на отчизну свою в Путивль”, що цілком логічно, і помер тут 1212 р.⁸⁵

Розправа бояр над Ігоревичами викликала нову усобицю: “Всеволод Чермний изгони... внуки Ростиславле из Руси, так река: брата есте моя 2 князя повесили вы в Галици”.⁸⁶

Подальша доля Всеволода Володимировича невідома. Що ж стосується Ізяслава, то в історичній науці деякий час мала місце плутанина. Так, словник Брокгауза і Єфрона приписує йому факти з біографії Ізяслава Мстиславича Смоленського, а саме його участь у війнах з Данилом Галицьким у 1230-х рр.⁸⁷ Карамзін також писав, що “Изяслав Володимирович, внук Игоря Северского, был другом, сделался врагом Данилу”.⁸⁸ С. М. Соловйов, говорячи про ті ж події, зазначив, що Ізяслава “считают обыкновенно Владимировичем; внуком Игоря Северского”,⁸⁹ але в примітках вказав, що так вважають Карамзін і Арцибашев, а Татищев і літописи зуть його Мстиславичем.⁹⁰

Академік М.С. Грушевський також вказує на те, що “в історичній літературі його звичайно вважають сином Володимира Ігоревича”, проте зазначає, що в літописах він Мстиславич, внук Романа Ростиславича, і робить цілком слушний висновок: “нема причини відкидати сю генеалогію”, з чим не можна не погодитись.⁹¹

У роботі В. Т. Пашуто Ізяслав виступає у своїй справжній якості - Мстиславичем, князем Смоленським.⁹²

Ізяслав же, син Володимира Путивльського, не дожив до тих часів. Він наклав головою у трагічній битві на Калці 31 травня 1223 р. Там же загинув і його дядько, син хана Кончака - Юрій.⁹³

Джерела та література:

- 1 Куза А. В. Малые города Древней Руси. - М., 1989. - С. 81.
- 2 Ипатьевская летопись // ПСРЛ, Т. II - СПб. 1843. - С. 25.
- 3 Літопис Руський. - К., 1989. - С. 203.
- 4 Охрименко П. П. Связь Путивля и Путивльщины с событиями и героями “Слова о полку Игореве” // Древнерусский город Путивль. Путивль, 1988. - С. 39.
- 5 Ипатьевская летопись. - С. 105.
- 6 Літопис Руський. - С. 476, Рыбаков Б. А. “Слово о полку Игореве” и его современники. - М., 1971. - С. 90.
- 7 Ипатьевская летопись. - С. 128.
- 8 Там само.
- 9 Ипатьевская летопись. - С. 129-130.
- 10 Злато слово. - М., 1986. - С. 32.
- 11 Літопис Руський. - С. 337.
- 12 Ипатьевская летопись. - С. 130.
- 13 Там само.

- 14 Злато слово. - С. 36.
- 15 Ипатьевская летопись. - С. 130.
- 16 Злато слово. - С. 44.
- 17 Ипатьевская летопись. - С. 131.
- 18 Там само. - С. 132.
- 19 Там само. - С. 133.
- 20 Там само. - С. 132.
- 21 Бородин А. П. Князь Игорь. - М., 1928.
- 22 Ипатьевская летопись. - С. 133.
- 23 Татищев В. М. История российская. - Кн. 3. - М., 1774. - С. 268-269.
- 24 Там само. - С. 269.
- 25 Злато слово. - С. 64, 66.
- 26 Охрименко П. П., Охрименко О. Г. Образ Ярославны в фольклоре Путивля и Путивльщины // Древнерусский город Путивль. -С. 50-51.
- 27 Злато слово. - С. 70.
- 28 Там само. - С. 74.
- 29 Густынская летопись // ПСРЛ, Т. 2. - С. 321.
- 30 Ипатьевская летопись. - С. 136.
- 31 Татищев В. М. Вказана праця. - С. 283.
- 32 Літопис Руський. - С. 371.
- 33 Булахов М. Г. "Слово о полку Игореве" в литературе, искусстве, науке. - М., 1889. - С. 111.
- 34 Рябинин И. М. История о Путивле-Путивль. - 1911. -С. 37.
- 35 Літопис Руський. - С. 501.
- 36 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ, Т. I. - СПб. 1846. - С. 179.
- 37 Там само. - С. 180.
- 38 Густынская летопись. - С. 329.
- 39 Лаврентьевская летопись. - С. 180.
- 40 Там само.
- 41 Ипатьевская летопись. - С. 156.
- 42 Лаврентьевская летопись. - С. 180.
- 43 Там само.
- 44 Густынская летопись. - С. 329.
- 45 Ипатьевская летопись. - С. 156.
- 46 Густынская летопись. - С. 330.
- 47 Воскресенская летопись // ПСРЛ, Т. VII - СПб. 1856. - С. 113.
- 48 Головкин А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X-первая треть XIII вв. - К., 1988. - С. 90.
- 49 Ипатьевская летопись. - С. 156.
- 50 Воскресенская летопись. - С. 114.
- 51 Ипатьевская летопись. - С. 156.
- 52 Густынская летопись. - С. 330.
- 53 Ипатьевская летопись. - С. 156.
- 54 Там само. - С. 157.
- 55 Воскресенская летопись. - С. 116-117.
- 56 Ипатьевская летопись. - С. 157.
- 57 Густынская летопись. - С. 331.
- 58 Там само.
- 59 Пашуто В. Т. Очерки истории Галицко-Волынской Руси. - М., 1950. - С. 197.
- 60 Густынская летопись. - С. 331.
- 61 Ипатьевская летопись. - С. 157.
- 62 Густынская летопись. - С. 331.
- 63 Там само.
- 64 Там само.
- 65 Ипатьевская летопись. - С. 158.
- 66 Татищев В. М. Вк. пр. - С. 371.
- 67 Густынская летопись. - С. 331.
- 68 Ипатьевская летопись. - С. 158.
- 69 Там само.
- 70 Там само.
- 71 Густынская летопись. - С. 331.
- 72 Там само.
- 73 Ипатьевская летопись. - С. 158.
- 74 Густынская летопись. - С. 331.
- 75 Там само.
- 76 Там само. - С. 332.

- 77 Там само.
78 Ипатьевская летопись. - С. 158.
79 Там само. - С. 159.
80 Густынская летопись. - С. 332.
81 Воскресенская летопись. - С. 117.
82 Татищев В. М. Вказана пр. - С. 372.
83 Рыбаков Б. А. Вказана пр. - С. 290.
84 Густынская летопись. - С. 332.
85 Энциклопедия "Слова о полку Игореве". - СПб. 1995. - Т. I. - С. 206-208.
86 Новгородская I летопись // ПСРЛ - Т. 3. - СПб. 1841. - С. 32.
87 Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. - Т. 24. - СПб. 1894. - С.894.
88 Карамзин Н. М. История государства Российского. - СПб. 1818. - Т. 3. - С. 270.
89 Соловьев М. С. История России с древнейших времен. - Т. 3. - М., 1988. - С. 321.
90 Там само. - С. 321.
91 Грушевський М. С. Історія України-Руси. - Т. 2. - К., 1992. - С. 246.
92 Пашуто В. Т. Вк. пр. - С. 214-216.
93 Энциклопедия "Слова...". - Т. 3. - СПб. 1995. - С. 75, Літопис Руський. - С. 381, 371.

